

مرکز ملی پژوهش‌های اسلامی
مجلس شورای اسلامی ایران

نامه بایسنغر

(سال نامه علمی - پژوهشی)

صاحب امتیاز: مؤسسه پژوهشی بایسنغر

مدیر مسئول و سردبیر: دکتر خلیل الله افضلی

مدیر داخلی: مسعود امینی

دستیار سردبیر: سیندخت تمنا

پوشه و برگ آرا: حسین علی ابراهیمی

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲ خورشیدی

شمارگان: ۵۰۰ جلد

رویه نامه: عبارت دعایی «هرات صانها الله عن الآفات و النکبات» و نظایر آن نوشته کاتبان گوناگون

نشانی پخش:

■ افغانستان، هرات، شهر نو، ضلع شمالی ارگ، پلاک ۱، ساختمان باغ شهر، مؤسسه پژوهشی بایسنغر

شماره‌های تماس: ۰۰۹۳۷۹۹۸۳۵۱۹۲ | ۰۰۱۴۲۴۵۰۲۹۳۲۱

شماره سوم نامه بایسنغر با حمایت مالی آژانس کمک و همکاری جمهوری ترکیه (تیکا) در هرات منتشر شده است.

مؤسسه پژوهشی بایسنغر

نامه بایسنغر

(سال نامه علمی - پژوهشی)

(۳)

۱۴۰۲ خورشیدی

این شماره از مجله در پایگاه اینترنتی مؤسسه پژوهشی بایسنغر به نشانی زیر قابل دسترس است:

WWW.BAYSUNGHUR.ORG

راه‌نمای نگارش مقاله

۱. مقاله باید حاصل پژوهش علمی نویسنده/نویسندگان درباره زبان و ادبیات فارسی و تاریخ خراسان کهن با تأکید بر پژوهش‌های مربوط به هرات باشد و در هیچ مجله یا مجموعه‌ای به چاپ نرسیده یا برای آن‌ها ارسال نشده باشد.
۲. مقاله به ترتیب باید شامل چکیده (۵ تا ۸ سطر) کلیدواژه‌ها (حداکثر ۵ واژه)، مقدمه (پرسش تحقیق، پیشینه تحقیق، روش و منابع)، بحث و بررسی و نتیجه باشد و از ۱۵ صفحه A4، ۲۵ سطر تجاوز نکند.
۳. ارسال چکیده انگلیسی در صفحه‌ای جداگانه همراه با مشخصات نویسنده یا نویسندگان الزامی است.
۴. منابع مورد استفاده در پایان مقاله و براساس ترتیب الفبایی نام خانوادگی نویسنده به شرح زیر آورده شود:
کتاب: نام خانوادگی، نام، (تاریخ انتشار)، عنوان مقاله (داخل)، نام نشریه، دوره/سال، شماره، شماره صفحات مقاله.
مجموعه‌ها: نام خانوادگی، نام، (تاریخ انتشار)، عنوان مقاله (داخل)، نام ویراستار یا گردآورنده، نام مجموعه مقالات، محل نشر: نام ناشر، شماره صفحات مقاله.
سایت‌های اینترنتی: نام خانوادگی، نام نویسنده، تاریخ استفاده از سایت اینترنتی (داخل [])، عنوان موضوع (داخل)، نشانی سایت اینترنتی.
۵. ارجاعات در متن مقاله به صورت پانویس (نام خانوادگی، نام، نام کتاب یا مقاله، تاریخ انتشار، شماره صفحه) نوشته شود.
۶. نقل قول‌های مستقیم بیش از ۵ سطر در صورت جدا از متن با فرورفتگی (نیم سانتیمتر) از دو طرف درج شود.
۷. توضیحات تکمیلی و معرفی منابع بیشتر در پیوند به موضوعات مختلف، در

یادداشت‌های مقاله ارائه شود.
۸. مقاله بر اساس شیوه‌نامه مؤسسه پژوهشی بایسنگرکه در وب‌سایت مؤسسه قابل دسترس است، تنظیم شود. در صورت لزوم، مجله در ویرایش ادبی مقالات بدون تغییر محتوای آن آزاد است.

فهرست

- راه‌نمای نگارش مقاله ۵
- سرنامه ۱۱
- بخش نخست؛ جست‌وجو** ۱۷
- پیوند داستان سرایی عامه و مذهب عامیانه: بررسی نقش بی‌بی سستی در ابومسلم‌نامه ۱۹
دکتر آمنه ابراهیمی
- معروف بغدادی و نخستین فعالیت‌های کارگاه بایسنغر میرزا ۳۹
دکتر شیوا میهن
- محزّر مجالس العشّاق؛ سلطان حسین بایقرا ۸۳
دکتر مهدی بیلاقی
- آئینه‌شاهی؛ واکاوی اندیشه مولانا حسین واعظ کاشفی در تکوین مکتب سیاسی هرات ۱۱۱
دکتر داوود عرفان
- آگاهی‌های تازه درباره‌ی امیر جمال الدین عطاء الحسینی ۱۳۳
دکتر خلیل‌الله افضلی
- مقایسه‌ی افسانه‌ها و حکایت‌های مقدمه‌ی شاهنامه‌ی بایسنگری با روایت‌های شفاهی ۱۷۳
دکتر محمد جعفری قنواتی
- پژوهشی در آب‌انبارهای محله‌ی قضاّت در شهر کهنه‌ی هرات ۱۸۵
غلام‌محمد عاصم و دکتر تتسویا اندو | برگردان از انگلیسی؛ طه آور
- جعفر بایسنگری؛ حیات، هنر و شیوه ۲۰۹
سید امیر منصوری
- اولنگ‌اولنگ، ترانه‌ی مراسم عروسی مردم هرات ۲۴۷
دکتر اسدالله شعور

- آرامگاه محمد غازی در فوشنج ۲۸۱
 دکتر برنارد اوکین | برگردان از انگلیسی: سیندخت تمنا
- تکمله‌ای بر مقاله «آرامگاه محمد غازی در فوشنج» و آخرین مرمت این بنا ۳۱۵
 سیندخت تمنا
- بخش دوم؛ هرات‌شناسی** ۳۲۷
- تذکره الصالحین یا حصه سوم رساله مزارات هرات ۳۲۹
 دکتر محمد شعیب مجددی
- مقامات مولانا کلان زیارتگاهی ۳۴۹
 دکتر عارف نوشاهی
- دو فرمان سلطان حسین بایقرا در آرشیو ملی افغانستان در کابل ۳۷۷
 دکتر شیوان ماهندرا راجا | برگردان از انگلیسی: معصومه نظری
- نگاهی به کتاب مروارید خراسان؛ تاریخ هرات ۴۰۱
 رادک سیکورسکی | برگردان از انگلیسی: دکتر سید رضا کاظمی
- نگاهی به کتاب مروارید خراسان؛ تاریخ هرات ۴۰۹
 دکتر کریستینا نوله کریمی | برگردان از انگلیسی: دکتر سید رضا کاظمی
- نگاهی به کتاب تاریخ هرات از چنگیزخان تا امیر تیمور ۴۱۳
 دکتر شیوان ماهندرا راجا | برگردان از انگلیسی: سید وهاب فروغ طبیبی
- بازتاب اندیشه‌های جامی در آثار منطقه ۴۲۳
 دکتر محمد افضلی
- معرفی کتاب قدرت، سیاست و مذهب در ایران عهد تیموری ۴۳۵
 دکتر داوود عرفان
- مرواریدی در هرات ۴۴۳
 دکتر اسراء السادات احمدی
- کتابخانه‌های آبدان مسجد جامع هرات ۴۵۱
 دکتر خلیل‌الله افضلی
- از نامه ادبی هرات ۴۵۷
 عبدالغفور سنگانی
- جایابی باغ نعمت‌آباد و بناهای بازمانده از آن ۴۶۵
 مسعود امینی
- خانقاه پوران ۴۸۷
 حمیدالله کامگار

۴۹۵	بخش سوم؛ هریوکان
۴۹۷	پهلوان محمد ابوسعید و ترجمه فارسی رساله حالات پهلوان محمد مقدمه: مسعود امینی برگردان رساله از ترکی جغتایی: احمد حسینی مروی
۵۲۱	بخش چهارم؛ عرضه داشت
۵۲۳	گزارش کاری مؤسسه پژوهشی بایسنغر
۵۳۳	بخش پنجم؛ تازه درگذشتگان
۵۳۵	غلام حیدر اسیر هروی
۵۳۹	محمد آصف فکرت هروی
۵۴۳	فضل الله زرکوب
۵۴۹	دکتر اسدالله حبیب
۵۵۵	عبدالله سمندر غوریانی
۵۶۵	عبدالکریم تمنا
۵۶۹	محمد شاه واصف باختری
۵۸۱	گزارش مختصری از برنامه های بازسازی دفتر تیکا در هرات

(۲)
معرفی کتاب

جلد تاریخ و صاف، ۸۳۵ق.، مجموعه کی‌یر، موزه هنر دالاس.

نگاهی به کتاب مروارید خراسان؛ تاریخ هرات^۱

نویسنده: دکتر کریستینا نوله کریمی^۲

برگردان از انگلیسی: دکتر سید رضا کاظمی^۳

کتاب *مروارید خراسان* از چارلی گامل، تاریخ هرات را از دوره مغول تا سال ۱۳۷۹ ش. ۲۰۰۱ میلادی، در شش فصل، در بر دارد. عنوان کتاب برگرفته از شعری است که به مرکزیت هرات، در رابطه با خراسان و کل جهان اشاره می‌کند. هیچ رابطه واضحی بین این عنوان با تأکید آن بر هرات به حیث جزئی از یک منطقه بزرگ‌تر، و موضوعات طرح شده در این کتاب وجود ندارد. در عوض، سه فصل نخست کتاب روایت یکدستی از وقایع تأثیرگذار بر این شهر را بدون پیوند دادن آن به خراسان ارائه می‌دهد. فقط در فصل‌های آخر جایی که گامل موقعیت بی‌ثبات هرات را در درون دولت مدرن افغانستان شرح می‌دهد، به نوعی یک چارچوب منطقه‌ای فراهم می‌کند.

گامل صفات انسانی و حتی زنانه به هرات می‌دهد. به باور او این شهر، خودکفا اما آسیب‌پذیر است.^۴ جذّاب است، اغواگر است، فرو می‌ریزد، باز جان می‌یابد و دوباره تکرار می‌شود.^۵ تصوف در خون آن جاری است^۶ و امر دیانت، وجدان و روحی واحد به شهر بخشیده^۷ و از ره‌گذر فرهنگ، شعر، پارچه‌بافی و هنرها است که در گذر زمان مطمح نظر بوده است.^۸ مهم‌تر

۱. نوله کریمی، کریستینا، «مروارید خراسان؛ تاریخ هرات از چارلی گامل»، مجله *امور آسیایی*، ج ۷۷، ۲۰۱۸م، شماره ۴، صص ۱۱۱۴ - ۱۱۱۶.

۲. پژوهشگر و معاون مؤسسه ایران‌شناسی فرهنگستان علوم اتریش - Christine.Noelle-Karimi@oeaw.ac.at

۳. دانش‌آموخته انسان‌شناسی اجتماعی و پژوهشگر مهمان در مؤسسه انسان‌شناسی اجتماعی در مرکز مطالعات آسیایی و ترافرنگی در دانشگاه هایدلبرگ آلمان - srezakazemi@gmail.com

۴. گامل، چارلی، *مروارید خراسان؛ تاریخ هرات*، ۲۰۱۶، ص ۵.

۵. همان، ص ۱۶.

۶. همان، ص ۱۰.

۷. همان، ص ۱۱.

۸. همان، ص ۱۲.

این که دربارهٔ هرات به کزات «سوء تفاهم» شده است.^۱ در نهایت، در فصل چهارم، هرات به «یتیم تاریخ و جغرافیا» مبدل می‌شود^۲، اما تا آخر «فراری و سرسخت» است.^۳ اگرچه نویسنده اذعان می‌کند که فهم هرات مثل «یافتن نخود سیاه» ناممکن است، با این وجود سعی می‌کند تا آنچه را که او حس می‌کند معنای حقیقی هرات است، رمزگشایی کند و دریابد.

گامل منابع دست دوم موجود دربارهٔ تاریخ هرات را خلاصه کرده و کوشیده تا چاشنی روایات را با نقل قول از منابع دست اول فارسی پررنگ کند. این تلاش در به دست دادن اصالت به سبب بروز اشتباهات در ترجمه و یادداشت‌ها^۴، نتیجهٔ معکوس داشته است. یک مسألهٔ پرسامد، برداشت سوء از چارچوب گفتمانی تاریخ‌نگاری فارسی دورهٔ مغول می‌باشد. گامل نیز خوانشی نادرست از یک داستان اخلاقی کلیشه‌ای ناظر بر تربیت و ادغام فاتحان چادر نشین مغول توسط جمعیت یک جانشین تاجیک تحت سیطرهٔ آن‌ها و در نتیجه سوء رفتار مغول‌ها دارد.^۵ گامل به وضوح علاقه مند بوده تا نقل قول‌ها را با تصرفات، تفسیرها و زیباسازی‌های شخصی‌اش غنامند کند و به این ترتیب، بر متون اصلی فارسی بیفزاید. نقل قول‌های مستقیم، گرچه در بین نشانهٔ نقل قول آمده، اما خلاصه‌سازی شده است.^۶ در چند جا، گامل عناصر مجزا و متفاوت یک متن را در قالب یک روایت واحد بازسازی می‌کند.^۷

این کتاب یک اثر التقاطی^۸ است و نویسنده شماری از نوابغ نظامی، دانشمندان، هنرمندان، سیاحان و نهایتاً عوامل استعمار را در هرات معرفی می‌کند. گامل کوشیده تا واقعیات تاریخی تثبیت شده را با یک روایت شرق‌گرایانه بزرگ‌نمایی کند. با این حال، ویژگی‌هایی که به شهر هرات داده می‌شود، مثل «خودکفا، اما آسیب‌پذیر»، یا «محفوظ و منزوی» کمک چندانی به افزایش شناخت ما از اوضاع محلی نمی‌کند. یک مقولهٔ مکرر، ماهیت اغواگر و فسادآمیز فرهنگ شهری فارسیان است. سیاست سیال در دوره‌های میانه و جدید جبراً به تقابل مغول‌های ظالم در برابر هراتی‌های دمدمی مزاج و فرصت‌طلب؛ باور در برابر ضدباور، و ترک‌ها در برابر تاجیک‌ها بدل می‌شود. در فصل سوم، گامل یک تمایز همزمان گمراه‌کننده‌ای را بین امپراتوری پرمشغله و جوان

۱. همان، صص ۳، ۱۲، ۱۳، ۳۴۹.

۲. همان، صص ۱۷۹.

۳. همان، صص ۲۴۵.

4. Interpolations

۵. برای مثال نگاه کنید به: گامل، *مروارید خراسان: تاریخ هرات*، صص ۲۴ - ۲۵ و مقایسه کنید با سیفی هروی، *تاریخ‌نامهٔ هرات*، تصحیح محمدزبیر صدیقی، ۱۹۴۳، صص ۱۱۷ - ۱۲۲.

۶. برای مثال مقایسه کنید صص ۱۶ گامل را با پاورقی ۳ در صص ۳۶ - ۳۷ *تاریخ‌نامهٔ هرات*، و مقایسه کنید صص ۲۰ - ۲۱ را با پاورقی ۳ در صص ۷۱ - ۷۰ *تاریخ‌نامهٔ هرات*.

۷. برای مثال نگاه کنید به صص ۲۷ گامل و مقایسه کنید با پاورقی ۳ در صص ۳۱۱ - ۳۱۵ *تاریخ‌نامهٔ هرات*.

8. pastich

صفویان و نیروی بسیار متحرک و بی‌نهایت حریص ازبکان شییبانی فرارود ارائه می‌دهد.^۱ گرچه او این نکته را که مرزبندی‌های دینی تابع اختلافات سیاسی بوده، می‌پذیرد. با این حال یک هویت دینی خاص را برای هرات در اوایل سده شانزدهم میلادی بدیهی می‌شمارد و می‌گوید: شهر از سیطره صفویان شیعه مذهب خسته بود، اما از حکمرانی ازبکان [سنی مذهب] نامتمدن فرارود نیز خشمگین بود.^۲ کمی بعد در همین فصل نویسنده ابدالی‌های پشتون و نیروهای فاتح فارسی نادرشاه را به صورت مصنوعی با هم مقایسه می‌کند.^۳ مسأله اساسی فصول نخست تا سوم این است که گامل سعی دارد یک سندرم مختص به هرات را بسازد، حال آن که در پیوند دادن پدیده‌های محلی به چارچوب بزرگ‌تر منطقه‌ای و منطق سیاسی زمانه ناکام است. از این گذشته، او لحنی اخلاق‌گرایانه را در بیان خود برگزیده است. مطالب او در زمینه «فساد» و «ستیزه‌جویی» بازتاب‌دهنده نگرش‌های استعماری است و چارچوب تحلیلی درستی را برای فهم تاریخ یک شهر در دوره‌های میانه و جدید ارائه نمی‌دهد. فصل‌های چهارم و پنجم، یک روایت استاندارد از بازی بزرگ ارائه کرده که در آن هرات به حیث «بستر دسیسه»^۴ ظاهر می‌شود. قلمرو این کتاب بیش از حد بلندپروازانه است. گامل یک روایت گسترده و خسته‌کننده از وقایع اکثراً نظامی و بعضاً فرهنگی ارائه داده که بر هرات طی هشت سده تأثیر گذاشته است. با این وجود، خواننده در وضعیتی قرار گرفته که باید در مورد پیوند این حوادث به تحلیل پویایی‌های محلی و منطقه‌ای پردازد.

مروارید خراسان آن جایی که گامل تاریخ هرات را از نظر تجربه عملی خود بیان می‌کند، در بهترین و خواستنی‌ترین حالت خود قرار دارد. خواننده در این بخش‌ها درباره زندگی نویسنده در هرات در میانه سال‌های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۴، کار با یونسکو، پیاده‌روی‌ها و تفکراتش در مجموعه مصلّی و دریافت یک خرقة از یک مجاهد سابق، نکته‌های زیادی می‌آموزد. تلاش او برای محلی‌شدن نیز به روایات رنگ می‌بخشد، حال آن که این امر یک رؤیای استعماری کهن را بازتولید می‌کند. حکایت زیرکانه گامل راجع به ملایی از خوست و دیدگاه این ملا در مورد این که افغانستان به طور انحصاری جای پشتون‌هاست، در رابطه با ماهیت مورد مناقشه ملت مدرن و جایگاه مسأله‌دار هرات در آن به طرز قابل توجهی آموزنده است. ما به چنین بینش‌هایی بیشتر از یک تاریخ تعمیم‌دهنده وقایع نیاز داریم. با در نظر داشت این ملحوظات، این کتاب بیشتر برای خوانندگان عامه تا پژوهشگران تاریخ منطقه و تاریخ اندیشه می‌تواند مناسب باشد.

۱. گامل، مروارید خراسان، ۲۰۱۶، ص ۱۲۶.

۲. همان، ص ۱۱۳.

۴. همان، ص ۲۱۰.

۳. همان، ص ۱۶۶.